

dr hab. Marek Florek
Instytut Archeologii UMCS w Lublinie
Plac M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin

Ocena osiągnięcia naukowego i istotnej aktywności naukowej dr. Jerzego Sikory w związku z prowadzonym postępowaniem habilitacyjnym

Zainteresowania naukowe dr. Jerzego Sikory, co zresztą znalazło wyraźne odbicie w tytule wskazanego osiągnięcia naukowego, koncentrują się na dwóch polach. Pierwsze, to problematyka osadnictwa wczesnośredniowiecznego, przede wszystkim grodowego, Polski Środkowej, a obecnie - może nawet jeszcze bardziej – możliwości jakie w badaniach nad nią, daje zastosowanie nowoczesnych technik i metod (GIS, różnego rodzaju metody nieinwazyjne rozpoznawania stanowisk archeologicznych) oraz współpraca ze specjalistami z innych dziedzin (geografami, geomorfologami, przyrodnikami itd.). Drugie z nich, to cmentarzyska i obrządek pogrzebowy we wczesnym średniowieczu oraz możliwości ich społecznej i etnicznej interpretacji.

I. Ocena wskazanego osiągnięcia naukowego

Dr Jerzy Sikora, jako osiągnięcie naukowe mające być, zgodnie z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) podstawą do nadania stopnia doktora habilitowanego w prowadzonym postępowaniu habilitacyjnym wskazał siedemnaście prac (artykułów, rozdziałów w pracach zbiorowych i monografiach) składających się na cykl „Interdyscyplinarność i transdyscyplinarność w badaniach wczesnośredniowiecznego osadnictwa i obrządku pogrzebowego”.

Ze wskazanych przez habilitanta 17 prac (artykułów, rozdziałów w pracach zbiorowych i monografiach) składających się na cykl „Interdyscyplinarność i transdyscyplinarność w badaniach wczesnośredniowiecznego osadnictwa i obrządku pogrzebowego”, siedem, to prace opublikowane samodzielnie (2 w czasopiśmie, 5 w wydawnictwach zbiorowych). Natomiast aż 10, to publikacje, których Habilitant jest jednym ze współautorów (w tym jednej monografii i ośmiu artykułów w czasopiśmie). Przy czym wyrażony w procentach udział w stworzeniu

prac, których habilitant jest współautorem, zgodnie z jego oświadczeniem, waha się od 10% do 80%, przeciętnie nieco powyżej 50%. Prace samodzielne poświęcone są różnym aspektom obrządku pogrzebowego, natomiast prac dotyczących osadnictwa habilitant jest w większości przypadków jednym ze współautorów. To, że większość ze wskazanych prac ma współautorów nie musi być, tym bardziej, że wskazane osiągnięcie naukowe dotyczy interdyscyplinarności i transdyscyplinarności w badaniach archeologicznych, które „siłą rzeczy” wymagają udziału i współpracy specjalistów z różnych dziedzin. Tym nie mniej utrudnia merytoryczną ocenę dorobku habilitanta.

Z pośród wskazanych prac dotyczących obrządku pogrzebowego, najważniejsze wydają się dwa artykuły: „O interpretacji etnicznej wczesnośredniowiecznych pochówków elitarnych. Skandynawowie w państwie pierwszych Piastów na Pomorzu” opublikowany w 2013 r. w „Slavia Antiqua” (poz. 1 w wykazie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego) oraz „Początki inhumacji w Polsce pierwszych Piastów. Jak wczesne ?” z „Funeralii Lednickich. Spotkanie 17”, z 2015 r. (poz. 8 w wykazie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego). W pierwszym z nich Autor poddaje w wątpliwość możliwość identyfikacji etnicznej (cokolwiek w przypadku wczesnego średniowiecza pod tym pojęciem byśmy rozumieli) zmarłych na podstawie formy grobów i zdeponowanego w nich wyposażenia, zwłaszcza broni i przedmiotów o charakterze elitarnym, a w konsekwencji, że zmarli pochowani w bogato wyposażonych grobach na Pomorzu (a także zapewne w innych częściach monarchii piastowskiej), byli – jak to sugerowano we wcześniejszej literaturze – Skandynawami bądź Warego-Rusami. Habilitant słusznie wskazuje, że na etapie rozpadu egalitarnych społeczności plemiennych, wyodrębniania się warstwy możnych, a jednocześnie kształtowania się „wczesnych” państw, formy obrządku pogrzebowego, sposób pochówku, są w dużej mierze wspólne dla ówczesnych elit bez względu na przynależność „etniczną” lub „państwową”. To co wkładano do grobu odzwierciedlało raczej przynależność zmarłego do określonej warstwy społecznej (bądź aspirowanie do niej), nie zaś związek z konkretnym etnosem. Ma to dotyczyć to zwłaszcza broni, także pewnych przedmiotów o charakterze ekskluzywnym, w mniejszym stopniu elementów stroju, zwłaszcza kobiecego. W innej ze swych publikacji – „Głowa w grobie. Rola głowy w sposobach komunikowania tożsamości zmarłego na wczesnośredniowiecznych cmentarzyskach pomorskich” (poz. 2 w wykazie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego) wskazuje zresztą ozdoby głowy w postaci kabłączków skroniowych jak element identyfikacji etnicznej kobiet zachodniosłowiańskich. Sama ta konstatacja nie jest może bardzo odkrywcza, ale funkcja identyfikacyjna najpopularniejszego rodzaju ozdób głowy kobiet słowiańskich, jakimi są

kabłączki skroniowe w artykule tym przedstawiona została na szerokim tle porównawczym, potwierdzającym erudycję Habilitanta.

Druga w mojej ocenie ważna praca dr. J. Sikory to „Początki inhumacji w Polsce pierwszych Piastów. Jak wczesne ?” (poz. 8 w wykazie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego). Autor, włączając się w dyskusję na temat początków inhumacji na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu zestawiał m.in. dostępne datowania radiowęglowe materiałów z grobów na najstarszych cmentarzyska szkieletowych, do ich analizy włączając elementy statystyki Bayesa, dochodząc do wniosku, że pojawia się ona w okresie pierwszej monarchii piastowskiej, zapewne w czasach panowania Mieszka I, chociaż w początkowym okresie jej stosowanie jest ograniczone do przedstawicieli dynastii i osób z nią związanych. Wnioski te są jak najbardziej słuszne, chociaż osobiście uważam, że sformułowane zbyt ostrożnie: inhumacja mogła się pojawić już w początkach panowania Mieszka I, a zasięg jej stosowania w końcu X wieku chyba wykraczał poza krąg, jak to określa habilitant „przedstawicieli dynastii panującej oraz członków ich dworu i grono najwyższych urzędników młodej monarchii”, na co wskazuje coraz większa liczba grobów tak datowanych.

Tematyce obrządku pogrzebowego poświęcone są też dwie prace omawiające wyniki badań Autora na cmentarzysku w Ostrowitem, gdzie m.in. odkryto szereg bogato wyposażonych pochówków, w tym 2 interpretowane jako groby komorowe (poz. 9 i 10 w wykazie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego). Groby komorowe z Ostrowitego zostały w nich omówione na szerokim tle podobnych obiektów z obszaru Polski, Pomorza i innych obszarów Europy Północnej.

Drugi obszar zainteresowań dr. J. Sikory to, jak wspomniano wyżej osadnictwo wczesnośredniowieczne, przede wszystkim na obszarze Polski Środkowej. Habilitant kontynuuje w tym zakresie tematykę, którą wcześniej zajmował się w swojej rozprawie doktorskiej. Z pośród wskazanych jako osiągnięcie naukowe prac poświęconych tej tematyce, tylko jedna – artykuł „Peryferia w centrum podzielonego Królestwa. Archeologia Polski Centralnej dwunastego i trzynastego stulecia”, opublikowany w 2015 r. w „Fontes Archaeologici Posnanienses” (poz. 7 w wykazie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego) jest autorstwa jedynie Habilitanta). Jest to też jedyna praca o tematyce osadniczej oparta na źródłach archeologicznych pozyskanych „tradycyjnymi” metodami, a więc podczas badań wykopaliskowych, powierzchniowych, także odkryć przypadkowych (a właściwie publikacjach ich dotyczących). Wszystkie pozostałe, to prace napisane wspólnie z geomorfologami i specjalistami innych dyscyplin przyrodniczych (najczęściej z dr. hab. Piotrem Kittelem, specjalistą od geomorfologii i paleografii, ale także archeologiem, oraz

Piotrem Wronieckim, archeologiem specjalizującym się w zastosowaniu metod geofizycznych w badaniach archeologicznych). Jest to konsekwencja, po pierwsze, słusznego założenia, że prowadzenie studiów osadniczych musi być połączone z rozpoznaniem uwarunkowań środowiskowych, w jakich funkcjonowały dawne społeczeństwa, po drugie, uznania, jak to sam Habilitant pisze w autoreferacie, że z uwagi na nieodnawialność i szczególny charakter dziedzictwa archeologicznego niezbędne jest ograniczenie do minimum prac wykopaliskowych, zastępując je tam, gdzie to możliwe, badaniami o charakterze nieinwazyjnym.

Współpraca ze specjalistami innych dyscyplin oraz wykorzystywanie przez archeologów metod i koncepcji wypracowanych przez inne dziedziny nauki, a więc interdyscyplinarność i transdyscyplinarność, funkcjonowały w archeologii od początku jej wyodrębnienia się jako nauki, na co zresztą sam zwraca uwagę dr J. Sikora już w pierwszych zdaniach autoreferatu. Tym bardziej obecnie, ten sposób „uprawiania archeologii” wydaje się naturalny i powszechny, trudno zatem mówić tu o jakiejś innowacyjności czy nowym podejściu. Rozpoznawanie stanowisk archeologicznych innymi niż niszczące prace wykopaliskowe metodami, obecnie najczęściej określanymi jako nieinwazyjne (metoda elektrooporowa, georadar, itp.), podobnie jak korzystanie w tym celu ze zdjęć z powietrza, ma również długą historię. Sam ponad 40 lat temu brałem udział w pracach mających na celu rozpoznanie przy pomocy metody elektrooporowej pozostałości domniemanej budowli sakralnej na majdanie grodziska w Czermnie nad Huczwą. Nie jest to zatem żadne *novum*. Różnica polega na tym, że obecnie dysponujemy doskonalszą aparaturą do prowadzenia tego typu badań, lepszym oprogramowaniem, wprowadzono też pewne nowe, nieznane bądź niedostępne wcześniej techniki dokumentacji (np. skaniny laserowe, technika fotogrametrii 3D itd.), przede wszystkim jednak niewspółmiernie zwiększyła się ich dostępność w korzystaniu z różnorodnych metod nieinwazyjnego rozpoznawania stanowisk archeologicznych. Z tego łatwego dostępu do różnych metod wykrywania i dokumentowania zabytków archeologicznych, korzystają zresztą nie tylko archeolodzy. Położenie długo poszukiwanego grodu w Małogoszczy, o którym wspomina habilitant najpierw w artykule z 2015 r., jako nie zweryfikowanym w terenie, a potem w monografii „Grodziska wczesnośredniowieczne Polski Centralnej” z 2017 r., już jako zlokalizowanym (poz. 7 i 17 w wykazie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego), zostało wskazane przez amatora na podstawie ogólnodostępnych map ISOK już w roku 2015. Wtedy też miałem okazję weryfikować w terenie ten obiekt, potwierdzając istnienie nasypów wałów, o czym informacja powinna znajdować się w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach.

Zasługą Habilitanta jest zatem, nie tyle wprowadzenie innowacji w postaci współpracy ze specjalistami z różnych dziedzin nauki, adaptowanie ich metod i koncepcji na gruncie archeologii, i stosowania nieinwazyjnych sposobów identyfikacji i badań pozostałości dawnego osadnictwa (tytułowa interdyscyplinarność i transdyscyplinarność badań archeologicznych), ale planowe, systematyczne, na szeroką skalę, ich wykorzystywanie możliwości, jakie one dają. Dzięki temu możliwe było, poprzez sukcesywną realizację rocznych programów badawczych realizowanych w latach 2013-2015 w ramach priorytetu 5 koordynowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, rozpoznanie metodami nieinwazyjnymi 12 grodzisk z centralnej Polski. Częstkowe wyniki prowadzonego rozpoznania były sukcesywnie udostępniane szerokiemu gronu badaczy zarówno na konferencjach naukowych (o czym dalej) oraz w postaci publikacji (poz. 4, 5, 6 w wykazie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego). Podsumowaniem zaś jest, wspomniana już wcześniej, monografia wieloautorska (praca zbiorowa) pod redakcją A. Andrzejewskiego i J. Sikory, „Grodziska wczesnośredniowieczne Polski Centralnej”. Archeologiczne badania nieinwazyjne z lat 2013-2016” (poz. 17 w wykazie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego). Do sukcesów tych badań należy zaliczyć nie tylko ustalenie przebiegu, niedostatecznie rozpoznanego wcześniej, wałów i struktury przestrzennej grodów na Górze Chełmno, w Spicymierzu, Witowie, Rekoraju i Rozprzy, ale przede wszystkim uzyskanie szeregu danych na temat pierwotnej topografii i warunków środowiskowych ich otoczenia, oraz związanych z nimi osad otwartych, obiektów produkcyjnych, traktów komunikacyjnych, w tym grobli, przepraw itp. Należy podkreślić, że informacji tego typu i w takim zakresie (również przestrzennych), nie udałooby się uzyskać tradycyjnymi metodami wykopaliskowymi połączonymi z prospekcją powierzchniową. Z kolei ich opracowanie i opublikowanie, ani tym bardziej w tak krótkim czasie opublikować, bez wprowadzenia nowoczesnych technik dokumentacji (GIS, programy graficzne, fotogrametria trójwymiarowa, itp.), za które m.in. odpowiadał dr J. Sikora.

Obiektem szczególnego zainteresowania Habilitanta i współpracujących z nim badaczy był zespół osadniczy w Rozprzy, w obrębie którego m.in. zidentyfikowano średniowieczny obiekt mieszkalno-obronny typu *la motte*. Dzięki interdyscyplinarnym metodom badań, z które zaangażowany był międzynarodowy zespół badaczy, zrekonstruowano nie tylko historię osadnictwa w rejonie grodziska, poczynając od okresu rzymskiego po późne średniowiecze, ale także przemiany środowiska naturalnego w tym okresie (poz. 5, 6, 12, 13, 15, 16 w wykazie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego – większość, co należy podkreślić opublikowana w wydawnictwach zagranicznych, w języku angielskim).

5

Podsumowując tę część dorobku naukowego dr. J. Sikory - tzw. osiągnięcie naukowe - mającą stanowić podstawę do przeprowadzenia postępowania habilitacyjnego, należy stwierdzić, że jest ona bardzo trudna do oceny z uwagi, że większość wskazanych prac to publikacje, których Habilitant jest tylko jednym z autorów. Są to wyłącznie artykuły w czasopiśmie i rozdziały w monografiach wieloautorских (pracach zbiorowych), przy czym tylko jednej jest on również współredaktorem (poz. 17 w wykazie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego). Niewielka objętość niektórych z przedstawionych jako osiągnięcie naukowe prac, wg mnie nie stanowi problemu, istotna jest bowiem zawartość merytoryczna. Tym niemniej samodzielna publikacja książkowa, najlepiej monografia, autorstwa wyłącznie Habilitanta, potwierdziłaby jednoznacznie jego znaczący wkład w badania nad osadnictwem i obrządkiem pogrzebowym ziem polskich w średniowieczu.

Niezależnie od powyższych krytycznych uwag uważam, że przedstawiony do oceny dorobek wchodzący w skład osiągnięcia naukowego pt. „Interdyscyplinarność i transdyscyplinarność w badaniach wczesnośredniowiecznego osadnictwa i obrządku pogrzebowego” **spełnia wymogi określone w Rozporządzeniu MNiSW z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, a co za tym idzie, jest wystarczający do nadania dr. J. Sikorze stopnia doktora habilitowanego**

II. Ocena istotnej aktywności naukowej (pozostałego dorobku naukowego nie wchodzącego w skład wskazanego osiągnięcia naukowego)

Jako osiągnięcia naukowo-badawcze mieszczące się w pojęciu istotnej działalności naukowej, nie wchodzące jednak w skład osiągnięcia naukowego, Habilitant wskazał m.in. 53 publikacje (w autoreferacie podano błędnie, że jest ich 70), w tym jedną monografię oraz artykuły w czasopiśmie i rozdziały w monografiach wieloautorских. Wspomniana monografia, opublikowana w 2009 r. (poz. 30 w wykazie: Inne, nie wchodzące w skład osiągnięcia naukowego, opublikowane prace naukowe) to zaktualizowana i nieco skrócona praca doktorska obroniona w roku 2005. Wśród wskazanych artykułów i rozdziałów w monografiach wieloautorских, aż 37, czyli ponad 70%, to prace, których dr J. Sikora jest współautorem. Zadeklarowany, wyrażony w procentach, udział habilitanta w ich powstaniu wynosi od 5% do 70%, przy czym w przypadku sprawozdań z badań terenowych wliczono również kierowanie bądź współudział w kierowaniu nimi. Publikacje te dotyczą w zasadzie tej samej tematyki, co prace wchodzące w skład wskazanego osiągnięcia naukowego pt.

„Interdyscyplinarność i transdyscyplinarność w badaniach wczesnośredniowiecznego osadnictwa i obrządku pogrzebowego”, to jest osadnictwa i obrządku pogrzebowego. Można nawet się zastanawiać, dlaczego niektóre z nich również nie zostały wskazane jako osiągnięcie naukowe.

Wśród innych form działalności naukowej należy zwrócić uwagę na kierowanie przez dr. J. Sikorę projektami badawczymi. W latach 2012-2017 było to 5 projektów jednorocznych realizowanych ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach tzw. priorytetu 5 „Ochrona zabytków archeologicznych”. Wszystkie dotyczyły archeologicznych badań nieinwazyjnych, z czego cztery – badań grodzisk. Wyniki tych badań zostały wykorzystane m.in. w wieloautorskiej monografii „Grodziska wczesnośredniowieczne Polski centralnej”, zgłoszonej jako osiągnięcie naukowe. Ponadto dr J. Sikora kierował realizowanym w latach 2016-2019 projektem finansowanym przez Narodowe Centrum Kultury, a dotyczącym interdyscyplinarnych badań zespołu osadniczego w Ostrowitem. Natomiast jako wykonawca uczestniczył w 4 innych projektach badawczych, w tym jednym zagranicznym, realizowanym na terenie Rosji. Obecnie realizuje duży program badawczy pt. „Ku początkom chrześcijaństwa na Pomorzu Wschodnim. Średniowieczny zespół osadniczy w Ostrowitem w świetle badań interdyscyplinarnych”, finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki. Habilitant był też inicjatorem i głównym wykonawcą programu „Uwarunkowania środowiskowe rozwoju średniowiecznego ośrodka grodowego w Rozprzy w Polsce Środkowej w świetle badań multidyscyplinarnych”, również finansowanego Przez NCN. Należy podkreślić, że do realizacji tych programów, dr J. Sikora potrafił zgromadzić specjalistów z różnych dziedzin i ośrodków naukowych, przy czym ich udział nie ograniczał się do wykonania wycinkowych analiz i opracowań, ewentualnie później publikowanych w formie odrębnych artykułów w monografiach wieloautorskich, z których korzystał archeolog, ale równoprawnymi uczestnikami procesu badawczego. Habilitant uczestniczył także w programie „Początki architektury sakralnej w Polsce centralnej” kierowanym przez prof. Leszka Kajzera, co zaowocowało kilkoma artykułami w monografiach zbiorowych (poz.: 32, 48, 49 w wykazie innych opublikowanych prac naukowych).

Wysoko należy ocenić aktywność konferencyjną dr. J. Sikory: 12 referatów i 3 postery na konferencjach międzynarodowych (m.in. we Włoszech, Norwegii, Niemczech, Hiszpanii i Rosji) i 41 referatów na konferencjach krajowych w latach 2006-2010 (po uzyskaniu stopnia doktora). Należy jednak zwrócić uwagę, że w przypadku konferencji międzynarodowych, z wyjątkiem jednego przypadku, były to referaty bądź postery wieloautorskie. W przypadku

referatów na konferencjach krajowych, Habilitant był samodzielnym autorem jedynie połowy z nich.

Podkreślić należy też aktywność Habilitanta jako badacza terenowego. Poza udziałem we wspomnianych wyżej badaniach nieinwazyjnych, realizowanych zarówno w Polsce Centralnej, będącej głównym obszarem zainteresowań, jak i na Pomorzu, w Puszczy Białowieskiej, dr J. Sikora kierował pracami wykopaliskowymi bądź uczestniczył w nich jako jeden z głównych wykonawców, m.in. w Rozprzy, Ostrowitem, Drohiczyń, Giecznie, Krzykowicach i Żarnowie oraz na kilku stanowiskach na terenie Niemiec, Białorusi i Rosji.

Na poczet istotnej działalności naukowej Habilitanta należy zaliczyć także udział w komitetach organizacyjnych konferencji międzynarodowych i krajowych oraz członkostwo w międzynarodowych towarzystwach naukowych.

Relatywnie słabiej w porównaniu z innymi rodzajami aktywności wypada dorobek dr. J. Sikory w zakresie dydaktyki i popularyzacji nauki. Wpływ na taką ocenę ma zapewne również to, że Habilitant w autoreferacie wymienił nazwy i terminy prowadzonych zajęć, jednak bez wskazania, czy były to ćwiczenia, konwersatoria, seminaria bądź wykłady, nie podał również ilu prac licencjackich i magisterskich był recenzentem, ilu prac licencjackich prowadzącym.

Aktywność naukową Habilitanta, zarówno jeśli chodzi o publikacje, udział w konferencjach naukowych, kierowanie zespołami badawczymi i projektami, aktywność terenową, jako badacza, należy ocenić pozytywnie. Trudno natomiast, z braku bliższych informacji odnieść mi się do jego działalności dydaktycznej.

Podsumowanie:

Na podstawie analizy przedłożonego przez dr. J. Sikorę osiągnięcia naukowego – serii publikacji składających się na cykl pt. „Interdyscyplinarność i transdyscyplinarność w badaniach wczesnośredniowiecznego osadnictwa i obrządku pogrzebowego” oraz pozostałej istotnej aktywności naukowej po uzyskaniu doktoratu, że spełniają one ustawowe wymagania do nadania stopnia doktora habilitowanego. W związku z powyższym wnoszę o nadanie doktorowi Jerzemu Sikorze stopnia doktora habilitowanego w dyscyplinie Archeologia.

Lublin, 27.02.2020.

dr hab. Marek Florek

